

אברהם צבי הכהן

רב קהל חסידים שיכון ה'

דומ"צ ור"מ פיעה"ק בני ברק

דרשת שבת שובה תשע"ז

חלק ההלכה

מלאכת אוכל נפש ביו"ט ומכשירין, כשהמלאכה הכרחית, אך אינה מתקנת את המאכל

המדליק להבת גז לוחץ פנימה את הכפתור הקבוע בפאנל הכיריים, מאפשר זרימת גז לראש המבער. פעולה זו היא בעצם פתיחה ידנית של שסתום קפיצי, באמצעות דחיפה שדוחף האדם. בכיריים החדישות, מותקן חיישן חום דו מתכתי ליד כל אחת מן הלהבות שבכיריים. לחיישן זה תכונה פיסיקאלית לייצר זרם חשמלי זעיר, הנוצר מחמת חימום שתי המתכות השונות זו מזו הקבועות בו. שתי מתכות שונות המתחממות יחדיו, יוצרות מתח חשמלי זעיר ביניהן. עצמת מתח זעירה זו, דיה כדי לייצר מגנט (אלקטרומגנט) המחזיק בכוחו המגנטי (סולנואיד) את השסתום במצב פתוח, כנגד הקפיץ השואף לסוגרו בכל עת. כלומר, כל עוד הלהבה דולקת, החיישן מתחמם ומייצר מתח עצמי, המחזיק את שסתום הגז במצב פתוח. אם הלהבה כבתה, החיישן מתקרר ומפסיק לייצר חשמל, שהרי שוב איננו חם. בהעדר הכוח החשמלי הנצרך להחזקת השסתום פתוח, הוא נסגר בכוח הקפיץ, וזרימת הגז מופסקת. יש מפוסקי דורנו שעוררו, שאסור להדליק את להבת הגז בכיריים כאלה, כיון שלדעת החזון איש יש בכך איסור משום מלאכת בונה ומכה בפטיש. אמנם לענ"ד אין בזה חשש איסור כלל, אפילו לדעת החזון איש, כמשי"ת.

מתיחת קפיץ

בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קכ"ג) כתב לענין מתיחת קפיץ של שעון: "לדעתי אין איסור אפילו בשבת למשוך ע"י האופן השלשלת הקטן, ואח"כ הולך השלשלת לאט לאט וע"י תחבולה זו הולכים האופנים ומראים השעות, לא ידעתי שום איסור בזה, מידי דהוה אמטה רפויה דמותר להדקה, וכן כוס של פרקים כיון שאין דרך להדקו, מותר להחזירו, קל וחומר למשוך השלשלת זו, שמתחילה עשויים לכך שלא תעמוד על מקומה, אלא יורדת בהו בהדרגה מעט מעט, וע"י תחבולה זו מגלגלים הגלגלים ומראים השעות, אין איסור בזה... ולדעתי היתר גמור למשכו ע"י הגלגלים אף בשבת, דעדיף מכוס של פרקים, שאינו עשוי להדק".

גם בשו"ת שאילת יעבץ (ח"א סי' מ"א) כתב: "לערכו בשבת, לא ידענו בו איסור ברור... ואינה אלא מעשה סגירת ופתיחת מנעול, שבהנעתו ודחיקתו סובב ומגלגל הברזלים שבפנים שהאחד דוחה לחברו, כמעשה האופן בתוך האופן שבאורלאזי ממש דומה בדומה. מ"מ נשאנו פנים למנהג בזה להחמיר, שנראה בעיני בני אדם כמתקן כל". הרי שמעיקר הדין נוקט שאין בזה איסור.

אבל הפמ"ג (סי' ש"ח א"א ס"ק ע"ח) כתב, שעריכת שעון בשבת היא איסור תורה של מכה בפטיש, וביאר: "דלא דמי למטה רפויה וכדומה, שזה אין כלי כלל בלא המשכה, והוה כמכה בפטיש"¹, וכ"פ המ"ב (סי' רנ"ב ס"ק נ' וסי' של"ח ס"ק ט"ו)².

על דברי הסוברים שיש איסור תורה לערוך שעון בשבת, כותב החזון איש (סי' נ' סס"ק ט'): "בעורך את השעון, עשוי להתפרק, וגם אין כאן חיבור פרקים כלל. אלא הכא ע"י עריכתו, יוצר כח חדש בהמסובב, שידחוק על האופנים שינועו כולם, והעמדתו על תכונה זו הוא בונה או מכה בפטיש". והיינו שסובר שהכנסת כח המתח בקפיץ נחשבת לבנין או למכה בפטיש.

בשו"ת מנחת שלמה (סי' י"א סס"ק ג') מביא את דברי החזון איש וכותב: "ונראה, דמלבד שכל הגדולים גאוני עולם שנשאו ונתנו בענין עריכת שעון, לא הזכירו כלל דבר זה, גם צ"ע, דמאי שנא מפתחת דלת, שחוזרת ונסגרת ע"י קפיץ, דאע"ג שבפתיחתו הוא מותח קפיץ, כדי שתסגר הדלת מאליה בחזרת הקפיץ למצבו הקודם, ואפילו הכי מותר ודאי לפתוח דלת כזו בשבת. וגם יש שאף הפתיחה היא ע"י קפיץ. ומאי נפק"מ אם הקפיץ פותח וסוגר דלת, או... מראה את השעה. אך אפשר, דכיון שנסגרת מיד בכח ראשון, ה"ז מתייחס לפותח, וחשיב כאילו זה שפתח את הדלת, הוא עצמו חוזר וסוגר אותה, ולא כעושה כלי לסגירה, משא"כ בנד"ד. אך צ"ע, דמאי שנא משעון של חול, אשר בשעה שהוא מונח, אין החול נשפך, ורק לאחר שמעמידין אותו היטב, רק אז הוא עומד על תכונתו שישפך ממנו החול, ולדעת ע"י זה את הזמן, וידוע שרבים דנו בזה לענין איסור מדידה, אבל לא משום בונה או מתקן. גם צ"ע במדידת חום בשבת, אשר במדידתו הוא מחמם את הכספית ועושה שימוש בהתפשטותה לדעת מדת החום, וכן כשמוריד אח"כ הכספית, הרי הוא מעמיד את המדחום על תכונתו לעשותו כלי שראוי למדוד בו, ואפילו הכי מותר, מפני שזה רק שימוש ולא תיקון. גם חושבני שהמסיע מכונית בשבת וי"ט חשיב רק כמשתמש עם המכונית ע"י הבערת אש, אבל לא כבונה או מתקן, וכן המפעיל בשבת טחנת רוח או ריחיים של מים, אם אינו טוחן בכך שום דבר, ג"כ נלענ"ד, דאע"ג שעשה מעשה לסובב גלגלים בשבת והכשיר בכך את הריחים לטחינה, אפילו הכי אינו קרוי לא בונה ולא מתקן, ומסתבר דלא אסור אלא מפני שמשיע קול ואוושא מלתא. וכן המפעיל שעון בשבת כדי שיצלצל וישמיע קול, אע"ג שהוא מפעיל קפיץ שבתוך השעון, אפילו הכי איסורו רק משום השמעת קול בלבד ולא משום מתקן. וחושבני שהעריכה ע"מ שיצלצל, לא דמי לסתם עריכת שעון, אשר הפמ"ג חושש בזה לאיסור תורה. דהתם רוצים תמיד בהילוכו, ולכן חשיב שפיר מתקן, משא"כ כדי שיצלצל, אינו תיקון כללי, אלא השתמשות לשעה".

¹ ובמקום אחר (סי' רנ"ב במ"ז סק"ז) כתב, שאף אם גוי ערך שעון בשביל ישראל "אפשר דאסור ליהנות לשמוע ולידע השעה (ע"י צלצול השעון), כמו נר שהודלק בשביל ישראל, אע"ג דלית ביה ממש בשמיעת קול".

² ועיי"ש ובשעה"צ שם ובשע"ת שם ס"ק ב', לענין מתיחת הקפיץ כשהשעון עדיין פועל.

הכנסת זרם חשמל לחוט מתכת

כך כתב החזון איש (לעיל שם) גם לענין הכנסת זרם חשמלי לחוט מתכת: "יש בזה משום תיקון מנא כיון שמעמידו על תכונתו לזרם את זרם החשמל בתמידות, וקרוב הדבר דזה בונה מה"ת, כעושה כלי... תיקון צורה להגשם ונעשה ע"י זה שימוש, ודאי חשיב בונה, ואף אם השימוש הוא לשעות מיוחדות ואח"כ פוסקו, דהפסיקה הוא מכאן ולהבא והצורה הראשונה אינה בת פירוד מן הגשם".

ובשור"ת מנחת שלמה (שם ח"ב סי' י"ז אות א') תמה עליו: "תיקון מנא הוא דוקא כשהתיקון הוא בר קיימא, ולא כשרגילים לחזור ולסותרו אחר השימוש... ולא דמי לעריכת שעון, שיש אומרים שחייב חטאת, דשאני התם שהפסקת מהלכו לאו לרצון האדם הוא, ולפיכך חשיב קצת כקלקול, כיון שתפקידו של השעון להיותו תמיד הולך ולא עומד. משא"כ בכה"ג שרגילים תיכף אחר השימוש לסותרו, לא חשיב הכלי כמקולקל בשעה שהוא מפורק, וממילא לא חשיב כמתקן בשעה שמחזירו".

על מה שהוסיף החזון איש לבאר, ש"תיקון צורה להגשם ונעשה ע"י זה שימוש, ודאי חשיב בונה", והבין הגרשז"א שכוונתו היא, שהכנסת הזרם לחוט נחשבת לתיקון חשוב בחוט, השיג הגרשז"א, שלא מצינו שחימום ברזל נחשב לבנין.

על טענה זו³ השיב החזון איש: "הענין תלוי בשיקול הדעת. חימום ברזל אינו מחדש טבע חדש בברזל, אלא החום שוכן לפי שעה בתוך הברזל והברזל מתמיד לגרשו. אבל חיבור חוט החשמל מעורר את כח החשמל המוטבע בחוט עצמו, והוא מההרכבה המזגית שבשורש יצירתו, ושימוש זה תדיר, וההעמדה על מתכונתה ע"י החיבור, שנעשה החוט המופסק גוף אחד עם מכונת החשמל, חוששים בו משום בונה... דתיקון החוט עצמו ממות לחיים הוי בונה".

החזון איש הוסיף ביאור לסברתו, שיש חילוק בין חימום ברזל, ובין הכנסת זרם לחוט, וכתב: "ובכלל דעת בני האדם מכרעת במלאכה, ושימוש פשוט לאו מנא הוא. וכל הגשמים הקרירות והחום הם עצם התיאור שלהם, דאם הם באויר הקר הם מוסיפים להתקרר, ואם הם תחת השמש יתחממו, ומהם שנעשים יד סולדת, אבל דבר הנעשה ע"י הרכבת בני אדם בחכמה ובכשרון זהו ענין בנין שהיה במשכן וחשיבא מלאכה. ודוקא אם מכונת החשמל מסתובבת עכשו בלי בעל בחירה והוי סיבוב החשמל כטבע העולם כרוח מצויה, אבל אם האדם מסבב אין כאן בונה מצד החיבור, דמעשה בעל בחירה חשיב נולד, ועדיין אין החיבור פועל כלום, וכן אין להמסבב דין בונה על החיבור, שהרי לא חיבר".

לפ"ז יש שעוררו, שאף את הכנסת המתח החשמלי והכח הממגנט לשסתום הבטיחות של הכיריים, יש לאסור משום בונה.

היתר מלאכת או"נ

כתוב בתוה"ק (פרשת בא): "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם פלמלאכה לאיעשה בהם אף אפר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".

וכ"פ בשור"ע (או"ח ר"ס תצ"ה): "כל מלאכה האסורה בשבת, אסורה ביום טוב, חוץ ממלאכת אוכל נפש, וחוץ מהוצאה והבערה".

כשדרך לעשות לימים רבים

והנה איתא במשנה (ביצה י"ד ע"א): "בית שמאי אומרים, תבלין נדוכין במדוך של עץ, והמלח בפך ובעץ הפרור (פירש"י, מדוך הוא בוכנא, שמכין בו כדרכו, ואין צריך שנוי. אבל במלח, במקום שיש מלח גסה, בפך של חרס ידוכנו, ולא במדוכה. או בעץ פרור, כף גדולה שקורין פוק"א, דמלח בעי שנוי). ובית הלל אומרים, תבלין נדוכין כדרכן במדוך של אבן, והמלח במדוך של עץ" (פירש"י, שנוי בעי, אבל סגי בהאי שנוי זוטא).

ובגמ', דכולי עלמא מיהת מלח בעיא שנוי. מאי טעמא, רב הונא ורב חסדא, חד אמר, כל הקדרות כולן צריכות מלח, ואין כל הקדרות צריכות תבלין (פירש"י, כל מיני תבשיל צריכות מלח, הלכך מאתמול הוה ידע דאיבעי ליה לדוכה. ואין כל הקדרות צריכות תבלין, ואדם אינו יודע מה יעלה בלבו לאכול מחר). וחד אמר, כל התבלין מפיגין טעמן, ומלח אינה מפיגה טעמה. מאי בינייהו, איכא בינייהו דידע מאי קדרה בעי לבשולי (פירש"י, ללישנא קמא בעי שנוי, ללישנא בתרא לא בעי שנוי). אי נמי, במוריקא" (פירש"י, אי נמי תבלין של מוריקא איכא בינייהו, שיש קדרה שמתבלין אותה בכרכום, ואינו מפיג טעמו אם נדוך מבעוד יום, והוא לא היה יודע מה יבשל מחר. ללישנא בתרא בעי שנוי, ללישנא קמא לא בעי שנוי).

וכתב הר"ן (שם ו' ע"ב): "איכא למידק אשמעתין, דעל כרחין דיכת תבלין ומלח, מלאכת אוכל נפש היא ולא מכשירין, דלא אשכחן מכשירין שאיפשר לעשותן מעי"ט דלשתרו בשינוי, ומלח הא אפשר, אלא על כרחין מלאכת אוכל נפש עצמו היא. ואי הכי קשיא לן, שינוי [זה למה], דהא באוכל נפש עצמו לא חלקו בין אפשר ללא אפשר, וכמו שנכתוב לפנינו בס"ד, **ל שמתוך שאדם עשוי לדוך תבלין ומלח לימים הרבה, ואיכא למיחש דמיתחזי כעביד לצורך חול, אסרוה עליו בלא שינוי**. אלא שהתירו בתבלין, לפי שלא פשע כשלא דך מאתמול, אי משום שמפיגין טעמא, ואי משום דלא ידע מאי קדרה בעי בשולי, ואין כל הקדרות צריכות תבלין. אבל כל היכא שהיה לו לדוך ולא דך, החמירו להצריכו שינוי, שמא יחשוב הרואה דלצורך חול קא עביד. ודמייא לבקוע עצים דאמרינן לקמן [ל"א ע"א] דבעי שינוי, מפני שדרך בני אדם לבקוע לימים הרבה, ומיחזי כמאן דעביד לצורך חול".

כשאפשר לעשותה מאתמול

והנה איתא בגמ' (שבת קל"ד ע"א): "תנו רבנן, אין מסננין את החרדל במסננת שלו (פירש"י, ביום טוב), ואין ממתקין אותו בגחלת (פירש"י, כדרך שרגילין לכבות לתוכו את הגחלת, או אבן ניסוקת). אמר ליה אביי לרב יוסף, מאי שנא מהא דתנן,

³ תשובה לטענה הראשונה שטען הגרשז"א זצ"ל, שלא שייך תיקון מנא, בדבר שרגילים לסותרו אחר השימוש, מתבארת מתוך דברי החזון איש שם לענין תקיעה לזמן קצר - "היתר של עראי, אינו במלאכה, כמו שהתופר ע"מ לקרוע חוטי התפירה, ולחזור ולתפור, ולחזור ולקרוע, לא מקרי שימוש אלא עושה מלאכה".

נותנים ביצה במסננת של חרדל. אמר ליה, התם לא מיחזי כבורר (פירש"י, שכולה יוצאה דרך המסננת, ואין משתייר שם פסולת), הכא מיחזי כבורר (פירש"י, שמשליך הסובין שלו). ואין ממתקין אותו בגחלת (פירש"י, כדרך שרגילין לכבות לתוכו את הגחלת, או אבן ניסוקת). והתניא ממתקין אותו בגחלת. לא קשיא, כאן בגחלת של מתכת, כאן בגחלת של עץ (פירש"י, בגחלת של עץ אסור, דשייך בה כיבוי, לפי שעושה פחם. גחלת של מתכת לא שייך בה כיבוי, דאינו נעשה פחם). אמר ליה אביי לרב יוסף, מאי שנא מבישרא אגומרי (פירש"י, שצולין ביום טוב, ואף על גב דמכבה). אמר ליה, התם לא אפשר, הכא אפשר (פירש"י, התם לא אפשר לצלות מאתמול, דביומא שביחא טפי, אבל חרדל אפשר מאתמול)... אמר ליה אביי לרב יוסף, מהו לגבן, אמר ליה, אסור. מאי שנא מלישה (פירש"י, שלשין פת ביום טוב, והאי נמי ללישה דמיא). אמר ליה, התם לא אפשר (פירש"י, דפת חמה מעליא טפי), הכא אפשר (פירש"י, מאתמול). והא אמרי נהרדעי, גבינה בת יומא מעליא. הכי קאמרי, דאפילו גבינה בת יומא מעליא (פירש"י, וכל שכן מאתמול).

מדברי הגמ' עולה לכאורה, שמלאכת אוכל נפש מותרת ב"ט, רק אם יש סיבה לעשותה ביום טוב עצמו ולא קודם. וכ"כ התוס' (מגילה ז' ע"ב): "דודאי אוכל נפש המתקלקל אם עושהו מאתמול, מותר לעשות ביום טוב. אבל אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול... אסור לעשותו ביום טוב". וכך נקטו האו"ז והמהר"ל (הו"ד בדרכי משה סי' תצ"ה).

אבל הסמ"ג (לאוין ע"ה כד ע"ד, הו"ד בב"י או"ח סי' תצ"ה) דייק מדברי המשנה שהובאה לעיל, שמותר לדון מלח במדוך של עץ, דהיינו שמותר לטחון מלח בשינוי, אף שאינו מפיג טעמו כשטוחן אותו לפני יו"ט, שכל מלאכת אוכל נפש מותרת ע"י שינוי, אפילו בדבר שאינו מפיג טעמו ואפשר לעשותו מערב יום טוב.

ולשיתו צריך לפרש כמש"כ בביאור הגר"א (שם ס"ק): "ס"ל כמ"ש הר"ן בפ"ק דיו"ט, דאפילו אפשר מאתמול שרי. אלא בדבר שעושה לימים הרבה, אסור חכמים בדבר שטוב מאתמול, וזה שהחמירו במלח ותבלין. ונראה שזהו ג"כ מש"כ בפ"ט דשבת בחרדל וגבינה, שג"כ דרך לימים הרבה, ואפ"ה בדברים דמפיגין טעמם מותר אפילו בלא שינוי, ובלא מפיג ע"י שינוי. וכן פירש"י בספ"ג דיו"ט, הא דאין שונין קמח, משום דאפשר מאתמול, ואפ"ה מותר ע"י שינוי".

ולפ"ז רק מה שדרך לעשותו לימים רבים, אסור לעשותו מדרבנן ב"ט, אם אינו מפיג טעמו כשעושהו מאתמול, ואף בזה מותר עכ"פ ע"י שינוי.

להלכה

בשו"ע (או"ח ר"ס תצ"ה) פסק: "כל מלאכה האסורה בשבת, אסורה ביום טוב, חוץ ממלאכת אוכל נפש, וחוץ מהוצאה והבערה, וכן מכשירי אוכל נפש שלא היה אפשר לעשותה מאתמול".

וכתב הרמ"א: "ויש מחמירין אפילו באוכל נפש עצמו, כל שאינו מפיג טעם כלל, אם עשאו מערב יום טוב. מיהו אם לא עשאו מערב יום טוב ויש בו צורך יו"ט, מותר לעשותו ע"י שינוי".

מפרש המ"ב (בה"ל שם): "הנה מהמחבר משמע, דאוכל נפש שרי לעשות ביום טוב, אפילו היה אפשר לעשותו מבעור", שלא היה מפיג טעם כלל, ואפי' בלי שינוי. והיינו אם הוא דבר שאין דרך לעשותו לימים רבים. ודעת היש מחמירין, דאפילו בזה צריך שינוי, כיון שאינו מפיג טעם כלל אם היה עושה מעיר"ט. אבל בדבר שדרך לעשותו לימים רבים, אפילו לדעת המחבר צריך שינוי. וכל זה כשלא היה מפיג טעם כלל אם היה עושהו מעיר"ט. אבל אם היה מפיג טעם, מותר אף בזה שלא ע"י שינוי.

ובמ"ב (שם ס"ק ח') ביאר את דברי הרמ"א: "כל שאינו מפיג - דלישה ואפיה ושחיטה ובישול, אם עשאו בעיר"ט, יש בהם חסרון טעם, שאין לחם שנילוש ונאפה היום, כלחם שנילוש ונאפה מאתמול, ולא תבשיל שנתבשל היום, כתבשיל שנתבשל מאתמול, ולא בשר שנשחט היום, כבשר שנשחט מאתמול, ולהכי לא גזרו בהם. אבל דבר שאין בו קלקול טעם והפסד אם נעשה מאתמול, ל"ל לעשות ביום טוב. וכתבו האחרונים דנקטינן למעשה כסברא זו. וכתבו עוד דלפי דעה זו אסור ללוש ביום טוב וורמזל"ן (שקורין לאקשי"ן), שאפשר הנלושים מבעוד יום טובים ביותר, וכן אסור לבשל פירות יבשים ביום טוב, שהוא ידוע שהמבושלים מעיר"ט טובים הם יותר לאכילה אח"כ ביום טוב. מיהו אם לא היה לו שהות מקודם לבשל, וכל שכן כשלא היה לו הפירות מקודם, בודאי מותר לבשלם ביום טוב, וכן לענין לישה הנ"ל".

מכשירי או"נ

איתא בגמ' (ביצה כ"ח ע"ב): "תניא, אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש. מאי טעמא דתנא קמא, אמר קרא (שמות יב, טז) - הוא לבדו יעשה לכם, הוא ולא מכשיריו. ורבי יהודה, כתיב הוא וכתוב לכם - לכל צרכיכם, ולא קשיא, כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב, כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב".

עוד בגמ' (שם ע"א): "אמר ליה רבא לרב חסדא, דרשינן משמך - הלכה כרבי יהודה. אמר ליה, יהא רעוא דכל כי הני מילי מעלייתא תדרשון משמאי. אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף, הוה קאימנא קמיה דרבא, והוה קא מעבר לסכינא אפומא דדקולא, ואמרי ליה, לחדדה קא עביד מר, או להעביר שמנוניתה, ואמר לי להעביר שמנוניתה, וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד, וקסבר הלכה ואין מורין כן. ואמר אביי, הוה קאימנא קמיה דמר, והוה קא מעבר סכינא אשפתא דרחיא, ואמרי ליה, לחדדה קא עביד מר או להעביר שמנוניתה, ואמר לי להעביר שמנוניתה, וחזיתי לדעתיה דלחדדה קא עביד, וקסבר הלכה ואין מורין כן".

הרא"ש (פ"ג סי' י') והרשב"א (עבוה"ק בית מועד ש"ב) והטור (שם סי' תק"ט) פסקו כרב יהודה, אבל המגיד משנה (הל' יו"ט פ"ד) והב"י (או"ח סי' תק"ט) נקטו בדעת הרמב"ם, שדעתו לפסוק כרבנן.

ולפ"ז נפסק בשולחן ערוך (שם סי' תק"ט סעי' א'): "שפוד (שנרצף), אף על פי שהוא יכול לפשטו בידו, אין מתקנין אותו". והרמ"א הגיה: "ודוקא שיוכל לצלות בו בלא תיקון. אבל אם אינו יכול לצלות בו כך ונשבר ביום טוב, מותר לתקנו. ואין מורים כן לרבים, שלא יבואו לתקן גם כן בנשבר מערב יום טוב. והוא הדין לכל מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב".

מפרש המ"ב (בבה"ל שם): "דע דשפוד שצולין בו בשר, שהוא מכשירי אוכל נפש שנתקלקל ביום טוב [דאי מערב יום טוב היה לו לתקנו מבע"י, ולכר"ע אסור], פליגי ביה ר' יהודה וחכמים, אי מותר לתקנו, והוא הדין בכל מכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותו מבע"י, אי מותר לעשות ביום טוב, וכמו שכתבתי במ"ב. והנה המחבר העתיק בזה הסעיף לשון הרמב"ם [וכן בסעיף שאחריו], ודעתו כפי מה שביארו בב"י, דהרמב"ם ס"ל כרבנן. ולפ"ז אפילו נכפף הרבה ביום טוב או שנשבר ואינו יכול לצלות כלל בלי תיקון, אפ"ה אסור לתקנו. אבל דעת ההג"ה, שהיא דעת הרא"ש והרשב"א והטור וסייעתו, לפסוק כר' יהודה, ועל כן כתב, דוקא כשיכול לצלות בו בלי תיקון, אסור לתקנו, משום דטרחא יתירא הוא. אבל בנשבר ביום טוב, שאי אפשר להשתמש בו כך, והוא הדין בנכפף הרבה, מותר לתקנו ביום טוב. וא"כ יפלא לכאורה למה לא כתב הרב בלשון ויש אומרים. ואפשר משום שהמחבר סתם דבריו בשו"ע, ולא ביאר בהדיא דעתו דבכל גווני אסור, ודעת הרב היה בעצם הדין להקל כדעת הרא"ש וסייעתו, לכן עשה דבריו בדרך פירוש. אח"כ מצאתי כל עיקרי דברי בספר עולת שבת".

הגדרת מכשירין

כתב בשולחן ערוך הרב (שם סי' תצ"ה סעי' ד'): "במה דברים אמורים, כשגופו נהנה מגוף המלאכה עצמה הנעשית לצורך יום טוב... אבל אם אין גופו נהנה ביום טוב מגוף המלאכה עצמה, אלא מדבר שנתקן ונתכשר להנאת האדם ע"י עשיית המלאכה, כגון שמתקן שפוד לצלות בו, שאין גופו נהנה מגוף השפוד, אלא מהצלי שנצלה בו, או שמבקע קורה לעצים דקים מאד להצית בהם האור תחת קדירתו, שאין גופו נהנה מגוף העצים שנעשה בהם מלאכה, אלא מהתבשיל שנתבשל על ידי מלאכה זו, כל אלו וכיוצא בהן, אף על פי שעושה אותן לצורך אכילת יום טוב, מכל מקום כיון שאין המלאכה נעשית בגוף האוכל נפש, אלא בדבר המכשירו לאכילה, הרי הן נקראין מכשירי אוכל נפש שאסור לעשותן ביום טוב מן התורה, אפילו אם הוא בענין שאם לא כן יפסיד אכילתו לגמרי ויתענה ביום טוב, שנאמר - הוא לבדו יעשה לכם, הוא ולא מכשיריו".

ובקר"א (שם ס"ק ד') הבין מלשון הרא"ש (ביצה פ"ב סי' י"ט), שלדעתו (בתירוץ הראשון) גריפת תנור וכיבוי אש כדי שלא תשרף הקדירה, הן אוכל נפש ממש ולא מכשירין, ונקט בדעת הרא"ש גדר אחר: "גריפת תנור שאי אפשר לאפות בענין אחר, או שלא תישרף הקדירה, הוה אוכל נפש ממש, ושרי אף לרבנן, כמו שכתב הרא"ש בפרק ב' ופרק ד', ואפילו הכי לא שריה כיבוי הנר מפני דבר אחר מחמת מתוך. ולפי זה צריך לומר, דמכשירין נקרא כל שאפשר לאכול אוכל זה בלא מלאכה זו. ותיקון השפוד נמי אפשר לבשל בקדירה. ואפילו הכי שרי לרבי יהודה, משום דדריש לכם לכל צרכיכם".

ומכל מקום כתב (שם): "כיון שרש"י ורמב"ן ורשב"א ורא"ה ומגיד משנה מסכימים, דכל שאין גופו נהנה מהמלאכה עצמה, נקרא מכשירין, ואם היה אפשר לעשות מערב יום טוב, אסור לעשות מן התורה ביום טוב, אף על פי שאי אפשר בענין אחר, הכי נקטינן, דלא כרא"ש. דבשל תורה הלך אחר המחמיר, ובפרט שהן רבים. וכן משמע במגן אברהם ריש סי' תקי"ח בשם המגיד משנה, וכן הוא דעת הרמב"ם, כמש"כ לקמן".

הבערת אש – או"נ או מכשירין

שנינו במשנה (שם ל"ג ע"א): "אין מוציאין את האש, לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים". ומפרש טעמא בגמרא (שם ע"ב): "מאי טעמא, משום דקא מוליד ביום טוב".

וכתב הרמב"ם (שם ה"א): "אין מוציאין את האש, לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן המתכות, כגון שחוככין אותן זו בזו או מכין זו בזו עד שתצא האש, וכן הנפט החד ביותר שהוא כמים שמנידין אותו עד שידלק, או כלי זך קשה או זכוכית מלאה מים שמניחין אותה כנגד עין השמש עד שיחזור נגהה לפשתן וכיוצא בו וידלק, כל זה וכיוצא בו אסור ביום טוב, שלא הותר ביום טוב אלא להבעיר מאש מצויה, אבל להמציא אש אסור, שהרי אפשר להמציא אותה מבערב".

והראב"ד השיג: "אמר אברהם, ויאמר מפני שהוא מוליד ואין כאן הכנה והוא הטעם שמפרש בגמרא שהטעם מפני שלא הותר ביום טוב אלא להבעיר מאש מצויה אבל להמציא אש אסור שהרי אפשר להמציא אותה מבערב. והמגיד משנה הביא דבריו וכתב: "ואני רואה כאן חפץ להשיג, שהרי אין זה כביצה שנולדה שאסורה, לפי שאין זה דבר הראוי בעצמו, אלא לבשל או לאפות בו. ונראה שאם הוציא, שמותר להשתמש בו, ולא אסרוהו אלא מפני שלא היה לו להוליד, כיון שאפשר לו מבערב. והטעם הזה כתב ג"כ הרשב"א ז"ל (עבה"ק בית מועד סי' ו), וכדברי רבינו".

והט"ז (שם סי' תק"ב ס"ק א') כתב: "ונלע"ד כוונת הרמב"ם, דאע"ג דדומה לאוכל נפש, אין היתר, כי לא התירה התורה אוכל נפש, אלא לתקן מה שיש כבר בעולם, אלא שלא היה ראוי לאוכלה בלא התיקון, כמו בישול ואפיה. אבל להמציא ולהוליד שיהיה אוכל נפש, דהיינו יש מאין, לא התירה התורה. אלא דקשה על זה, א"כ היאך התירה תורה אוכל נפש, כיון שאי אפשר בלא אש, לזה תירץ הרמב"ם שהרי אפשר מבערב ובזה דוקא התירו אוכל נפש".

הרי דלדעת המגיד משנה נחלקו הרמב"ם והראב"ד, אם הבערה היא אוכל נפש, אלא שאסורה מטעם מוליד וחסרון הכנה, או שהבערה נחשבת מכשירין. וכן נקט המגיד משנה גם בריש הלכות יו"ט (פ"א ה"ד) בדעת הרמב"ם, שהבערה היא מכשירין ולא גוף אוכל נפש, והמג"א (ר"ס תקי"ח) הקשה עליו מגמ' (פסחים ה' ע"א), עיי"ש. ולדעת הט"ז גם הרמב"ם מודה שהבערה נחשבת אוכל נפש.

וצ"ב למה תיחשב הבערה אוכל נפש ולא מכשירין, כיון שאינה נעשית בגוף האוכל. ובשו"ע הרב (שם סי' תצ"ה סעי' ב') מבאר: "ההבערה אף על פי שאינה נעשית בגוף האוכל, אף אם היא לצורך אכילה, שהרי הוא מבעיר אש בעצים ומבשל עליהם, מכל מקום כיון שהיא מתקנת את האוכל, שהרי ענין ההבערה הוא הוצאת האש או שמרבה האש, וגוף האש זו שהוציא או שהרבה, היא המתקנת ומבשלת את האוכל, הרי גם היא בכלל מלאכת אוכל נפש".

אבל בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' ת"ח ס"ק ד') כתב: "מה שהעלה הרב בשולחן ערוך סימן תצ"ה, דהבערה הוא גוף אוכל נפש, כיון שהאש הוא מתקן באוכל, והוכחתו מכח קושיית המגן אברהם על הרב המגיד... אין צריך לדברי הרב המגיד הלימוד מלא תבערו, אלא לשיטתו דפסק כרבנן. אבל לרוב הפוסקים שפסקו כר' יהודה, נחא בפשיטות מה שמותר להבעיר לאוכל נפש, דאי אפשר לעשותם מערב יום טוב. ועיין רמב"ם פרק ד' [ה"א] מהלכות יום טוב בטעם הוצאת אש מאבנים דאסור, שלא

הותר אלא להבעיר מאש מצויה, אבל להמציא אש אסור, שאפשר להמציא אותה מבערב. הרי דהבערה לא אפשר מערב יום טוב, ועל כן מותר כמו כל מכשירין שאי אפשר לעשותם מערב יום טוב.

גם המ"ב (סי' תק"ב ס"ק א') כתב בטעם האיסור להוציא אש מעצים ואבנים וכו' ב"ר ט': "מפני שבכל אלו הוא מוליד אש ביום טוב, והואיל ואפשר להמציא אש מעיר"ט שיהיה מוכן לו ביום טוב, לא הותר להוליד ביום טוב, דלא עדיף משארי מכשירין שאפשר לעשותם מבעוד יום דאסור".

העברת אש

וצ"ב, א"כ למה נאסר רק להוליד אש חדשה, ולמה הותר להעביר אש ב"ר ט', הרי גם בהעברת אש עושה מלאכת הבערה.

וכתב בספר ראש יוסף (ביצה ל"ג: ד"ה אין), ...להבעיר אש מעיר"ט ממש, זה מיקרי אי אפשר, שיפסיד עצים הרבה, ודמי לתבלין שמפיגים דשרי"ט. אבל להמציא אש מחדש, אפשר מעיר"ט, ולהטמין הגחלת ברמץ וכיוצא, שיתקיים עד למחר.

וכ"כ בספר ארץ צבי (ח"ב סי' ל', עמ' ס"א), "...הבערה לא חשיב אפשר מעיר"ט להדליק נר גדול, דלא מצינו אפשר אלא רק אם הוא באופן זה ממש שעושה ב"ר ט', משא"כ בזה, אם יעשה מעיר"ט, יצטרך להרבות בהוצאה להדליק נר גדול כפליים ממה שצריך לו ב"ר ט' ... דהרי בפ"ק דיומא (ו:): מבואר, דמשמר למשמר אחר לכו"ע לא בעי לאהדורי, אפילו למ"ד טומאה דחוויה בציבור. הנה, דכל שצריך לדחוק יותר מן הראוי, לא חשיב אפשר. והכא נמי, כשיצטרך לעשות הוצאות, לא חשיב אפשר מעיר"ט ... ותלמיד אחד אמר, דבמאירי פ"ק דיבמות כתב, דלכן כלאים בציצית לא חשיב אפשר לקיים שניהם בבגד צמר, משום דצריך לקנות בגד צמר ולעשות הוצאות, לא חשיב אפשר, ע"ש. והוא ג"כ ראייה לנ"ד.

"ובשלמא לענין מוליד [אש] חשיב אפשר מבעיר", דיכול להדליק מעיר"ט פתילה דקה מן הדקה ושלחבת קטנה, ובאופן כזה סגי לכל ה"ר"ט בשמן מועט, כמובן, וב"ר ט' יכול להדליק ממנו לכל מה שצריך לנר ולהבערת עצים בתנור, והפסד מועט כזה שפיר חשיב אפשר מעיר"ט. משא"כ לענין הבערה, אם ירצה להדליק מעיר"ט, שלא יצטרך להדליק ב"ר ט', יצטרך להדליק מיד בעיר"ט נר גדול ... וכן צריך למלאות כל התנור עצים הרבה מאד שיספיק לכל היום, וזה הפסד גדול, ובכה"ג לא חשיב אפשר. וזה מחזור".

וכ"כ בשש"כ (פרק ב' הערה ו') בשם הגרש"א זצ"ל, "הא דלא הצריכו להחם מים מבעוד יום ולהשאירם על גבי האש, והרי טעמם אינו פג ... דמכיון שיש בכך משום הוצאת כסף, כשהגז דולק כל הזמן, וגם המים הולכים ומתחסרים, ולכן מותר להחם אף ב"ר ט' ואף בלא שינוי". [ומדבריו, שהתחשב אף בחסרון המים, משמע, שדעתו שגם מחמת הפסד מועט חשיב שפיר א"א לעשותם מעיר"ט].

תיקון כלי

על דברי הגמ' (ביצה כ"ח ע"ב) שהובאה לעיל - "אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף, הוה קאימנא קמיה דרבא והוה קא מעבר סכינא אפומא דדיקולא ... וקסבר הלכה ואין מורין כן, כתב הר"ן (שם ט"ו ע"א): "דנהי דהלכה דמותר להשחית את הסכין במשחזת של עץ אפילו לחדדה, כרבי יהודה, אפ"ה אין מורין כן לכל, כדי שלא יבא להשחיתה במשחזת שלה. דבכי האי גוונא אפילו רבי יהודה מודה, לפי שהוא עושה כלי. ומשמע לי דהיינו טעמא דמודה ר' יהודה שאסור לעשות כלי, אף על גב דכיון דשרא רחמנא מכשירין מדכתיב לכם, ודאי מלאכה גמורה היא ולא שרא בהו, היינו טעמא לפי שאי אפשר להתיר במכשירין יותר מבאוכל נפש עצמו. וכיון שאסור לטחון ולרקד, אלמא לא שריא באוכל נפש מלאכות הנעשית לזמן מרובה, בין שתאמר שהוא מדאורייתא או מדבריהם, ע"פ מה שכתבנו למעלה [ריש פירקין]. וכיון שכן, אי אפשר להתיר במכשירין יותר מזה. וכל שהוא עושה כלי, הדבר ברור שהיא מלאכה הנעשית לימים הרבה. ומשום הכי רבא דסבירא ליה כר' יהודה, לא הוה מעבר סכינא אלא בדקולא ולא במשחזת, ורב יוסף אפומא דרחיא כדאיתא בגמרא, אבל במשחזת לא, דהוה ליה עושה כלי. ולפיכך כתב הרב אלפסי ז"ל בסמוך, דדוקא אגב ריחיא או אגב דיקולא, אבל במשחזת לא".

והנה בשו"ע הרב (ק"א שם סי' תצ"ה ס"ק ה' וסי' תק"ט ס"ק ב') כתב דלא קיימא לן כהר"ן, כיון שרוב הראשונים חולקים עליו [ומכל מקום אסור להשחית סכין במשחזת של אבן, משום שיכול לשאול סכין משכונן]. אבל הט"ז (סי' תק"ט ס"ק ב') והמג"א (שם ס"ק ז') העתיקו את טעמו של הר"ן, וכ"כ האליה רבה ורעק"א והמ"ב (בבה"ל שם סעי' א') גם לענין שפוד שנרצף, שאין לתקנו מטעם זה, אפילו אם נפגם ב"ר ט'.

הכשרת מכשיר, סמוך לאכילה

שינוי במשנה (ביצה ל"ג סע"ב): "אין מלבנין את הרעפים". ובגמ': "מאי קא עביד, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הכא ברעפים חדשים עסקינן... מפני שצריך לחסמן". פירש"י: "שצריך לחסמן - להקשותם, בהסק ראשון הם מתחזקין ומתקשים, הלכך אף על גב דלצורך יום טוב נמי הוא, דהא צולין עליהם, מיהו, כיון דבהסק זה נעשה כלי, אסור".

עוד איתא בגמ' (שם ל"ד ע"א): "תנו רבנן, תנור וכירים חדשים... אין סכין אותן שמן ואין טשין אותן במטלית ואין מפיגין אותן בצונן כדי לחסמן, ואם בשביל לאפות, הרי זה מותר".

⁴ נראה, שכוונתו למש"כ התוס' (שבת קמ"א. ד"ה הני), "דהפגת טעם היינו שתש כח התבלין, ואינם חדין כל כך, ויכול לתקן הדבר כשמרבה התבלין", ואעפ"כ ק"ל (ר"ס תק"ד) שדיכת תבלין מותרת כדרכה, אפילו אם ידע בעיר"ט שיצטרך להם, מפני שמפיג טעמו, ואף הרמ"א שפסק שמלאכת אכל נפש אסורה כשיכול לעשותה מעיר"ט, לא החמיר (שם) לשנות בדיכת תבלין אלא ממנהגא, ולא חייב מדינא לדרך מעיר"ט ולהרבות בתבלין, וע"כ, שאין חובה להפסיד ממון כדי להקדים את המלאכה לעיר"ט.

⁵ ובהאי עניינא תמיהא לי דברי המ"ב בסי' תק"ט ס"ק כ"ח, שהעתיק דברי המג"א שם ס"ק י"ג, שהתיר לנקוב נקב בחבית, אם לא היה יכול לעשותו מאתמול. והרי המג"א שם הסתמך על דברי הרמ"א שהתיר ליישר שפוד שנרצף, וא"כ המ"ב שהחמיר בשפוד, היה לו להחמיר גם בעשיית נקב.

פירש"י: "לאחר הסקן, אין מפיגין הסקן בצונן לחסמן, שמתקשין על ידי הצונן, וכולהו משום דמתקן מנא. ואם להפיגה בשביל לאפות, שהוסקו הרבה וחושש שלא תשרף הפת, מותר".

והקשו התוס' (שם): "ותימה, דאמר לעיל, אסור לחסמן, אף על פי שהוא עושה נמי כדי לצלות עליהם. וי"ל דשאני בין רעפים לתנור, דתנור כיון דהוא עושה ע"י משקין שאני, דאינו ודאי חוסמן".

והר"ן (שם י"ט ע"א) תירץ: "ולא דמי לליבון רעפים, דאסורין לעיל, דהתם תקונו של כלי קודם לתשמיש שמשמש בו, אבל כאן בשעת תשמישו".

ע"פ זה נפסק בשולחן ערוך (שם סי' תק"ז סעי' ה'): "תנור וכירים חדשים, אין סכין אותם בשמן ולא טשין אותן במטלית, אבל מותר להסיקן אפילו היסק ראשון, ובלבד שלא יפיגם בצונן כדי לחסמן. ואם הוסקו יותר מדאי והוצרכו להפיגן בצונן כדי לאפות בהן, מותר. לפיכך מותר לשרות במים המכבדת שמכבדין בה התנור, אף על פי שמכבה".

מפרש המ"ב (שם ס"ק ל'): "אף על פי שממילא מתחסם, לית לן בה. ואף על גב דגבי ליבון רעפים לא משגחינן במה שכוונתו כדי לצלות עליהם ואסור, שאני התם שתיקונו של רעפים הם קודם לתשמיש שישמש בהם אח"כ לצורך יום טוב. אבל הכא **הרי הפת מוכן להניחו בתנור, אלא שצריך לקרר מעט התנור**, וא"כ בתיקונו הוא מתקן הפת ושרי. ויש שכתבו דהפגת צונן אינו עושה רק חיסום כל דהו ולהכי שרו חכמים כל שאינו מכוין להדיא לחסמה".

והנה לעיל הובאו דברי הגמ' (שבת קל"ד ע"א, וכ"ה בביצה כ"ג ע"א), שמותר לצלות בשרא אגומרי (בשר על גבי גחלים), ופירש"י שם, שמותר אע"פ שמכבה גחלים תוך כדי הצליה. אבל הר"ן (ביצה י"ב ע"א) הביא את פירש"י וכתב: "אבל הרב אלפסי ז"ל סובר דבבשרא אגומרי ליכא כבוי, שהוא גורס בסמוך - התם ליכא כבוי, ולדבריו ז"ל הכי קאמר, אף על פי שאין זו צורך אוכל נפש ממש, מותר להניח לבונה ע"ג אש הדולק לקדרה, לפי שאין כאן כבוי, שסופו מבכיר".

ובשר"ע (סי' תק"ז סעי' ד') פסק: "תנורים שלנו, כיון שאי אפשר לאפות בהם בלא גריפה, מותר לגרפו מהאפר והגחלים. ואף על פי שהוא מכבה, אי אפשר בלא כן. וכשם שמותר להבעיר לצורך אוכל נפש, כך מותר לכבות לצורך אוכל נפש, והרי זה כמניח בשר על הגחלים, וכן נהגו". ובמג"א (שם ס"ק ט') הוכיח מדברי השו"ע, דס"ל כרש"י, דוודאי מכבה, ואעפ"כ מותר.

ולכאורה קשה, הרי השו"ע פוסק כרבנן דרבי יהודה, דמכשירין אסורין, ואיך התיר כשאי אפשר בענין אחר. וביותר יקשה לדברי שו"ע הרב שהובאו לעיל, שהבערה נחשבת אוכל נפש ממש ולא מכשירין, מפני שהאש מתקנת בגוף האוכל, וא"כ איך השווה השו"ע כיבוי להבערה, כיון שהכיבוי אינו פועל מאומה באוכל. ועל כרחך דס"ל לדינא כהר"ן, דכל שעושה סמוך ממש לאפייה, מיקרי אוכל נפש ולא מכשירין, אף שאינו מתקן את גוף האוכל⁶.

מלאכה נלווית למלאכת אוכל נפש

מדינא דבישרא אגומרי ודין גריפת התנור כשא"א בענין אחר, למדנו עוד, שאפילו מלאכה שאינה מתקנת כלום, אלא שאי אפשר לתקן את האוכל בלא שתיעשה מלאכה זו, מקרי מלאכת אוכל נפש ומותר.

מכל הנ"ל נראה, שאין שום מקום לאסור הדלקת אש בכירי גז, אף אם ההדלקה מכניסה מטען חשמלי לחוט מתכת וממגנטת אותו, אפילו לדעת החזון איש שסבר שיש בהכנסת כח מתח לחוט איסור בונה. אף לו יחייבנא דהכנסת המתח לחוט מקרי מכשירי אר"נ ולא אר"נ ממש, הרי חשיב א"א לעשותו מאתמול, כמו שהדלקת הגז עצמה נחשבת א"א לעשותה מאתמול, משום שלא חייבוהו להוציא דמים מרובים, להשאיר אש דלוקה כל הי"ט, וכל שכן שלא חייבוהו לקנות כירה מיוחדת לצורך יו"ט. ואין לאסור משום תיקון כלי, כיון שלא אסרו אלא תיקון שדרך לעשותו לימים רבים, משא"כ בזה, שאינו אלא לשעתו, עד שתכבה האש. אמנם האמת דאין צורך לזה, דלמשנ"ת מקרי ההדלקה אוכל נפש ממש, דומיא דהפגת תנור בצונן וגריפת תנור, כיון שהתבטל מוכן מיד להניחו על האש.

⁶ ולפ"ז צריך לפרש מה שפסק בשו"ע (שם סי' תק"ב סעי' ד'): "לדין מותר לבשל בקדרות חדשות ביו"ט", דמשמע שבקדרות דידהו יש להחמיר, היינו לכתחילה, לחוש לדעת תוס'. ועי' בט"ז (שם ס"ק ה) ובמ"ב (שם ס"ק כ"ו) שכתבו, שאם אין לו קדרה אחרת, מותר, אף לפי מנהג דידן שכתב הרמ"א שם להחמיר בזה.